

OKUL ÖNCESİ DİN EĞİTİMDE SOYUT KAVRAM ETKİNLİK ÖRNEKLERİNİN TAHLİLİ

Analyzing Abstract Conceptual Activity Examples In Pre-School Religious Education

Emine BALBAY

Dicle Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Din Eğitimi ve Felsefe ABD, Doktora Öğrencisi., Diyarbakır, Türkiye, balbay.emine@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
19..08.2021

Kabul/Accepted:
19.09.2021

Sayfa/ Page:
118-132

10.32579/mecmua.984949

Öz

Günümüzde insan psikolojisinin kökeni birçok faktörle birlikte bebeklik ve ilk çocukluk dönemi gelişim seyrine bakılarak çözümlenmeye çalışılmaktadır. 4-6 yaş dönemindeki çocuğun dünyasına çirmek, ruhunun zenginliğinden faydalanmak, çocuğun doğuştan getirdiği ve eğitime ihtiyaç duyan yeteneklerinin keşfedilmesine olanak sağlamaktadır. Eğitim; çocuğun bilişsel, duyuşsal, psikomotor gelişimi ile sosyal-kişilik, dinî- ahlakî gelişiminin birbiri ile ilişkili ve bir bütün olduğunu kabul ederek planlandığı takdirde çocuğun kendini gerçekleştirme adına sağlıklı bir gelişim dönemi yaşayacağı mümkün olabilecektir.

Çocuklarla ilgili klasik bilgilere günden güne yenileri eklenmektedir. Çocukların dinî gelişimi, dinî gelişimini etkileyen faktörler, zihinsel ve psikolojik gelişimlerinin ne tür bir din eğitimi kabulleneceği konusunda birçok yöntem geliştirilmektedir. Öğretici konumunda olanların, dinî gelişimin çocuğun gelişim özelliklerinin bir parçası olduğunun bilincinde olmaları gerekmektedir. Okul öncesi din eğitiminde; değerler eğitime ait soyut kavramlar ile dinî soyut kavramların öğretimi konusunda hangi yöntemin doğru olduğunu, hangi yöntemin ise çocuğun din algısını tahrip edici olduğunu öğrenmeye gayret göstermek öğreticinin en önemli sorumluluklarındandır. Değerler eğitiminde sıkça uygulanan soyut kavram etkinliklerinin verimliliği ve okul öncesi çocuğun gelişim özelliklerine uygunluğu iyi düşünülmelidir. Aynı zamanda dinî soyut kavramlarla ilgili öğrencilerin sorduğu sorulara verilecek cevapların da bu dönem çocuğunun gelişim özellikleri dikkate alınarak cevaplanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Din Eğitimi, Dinî Gelişim, Değerler Eğitimi, Dinî Soyut Kavram, Tanrı Tasavvuru.

Abstract

Today, the origin of human psychology is tried to be resolved by looking at the developmental course of infancy and early childhood together many factors. Entering the world of the child at the age of 4-6 allows the discovery of the child's innate abilities that need training. Education shows that if the child's cognitive, affective, psychomotor development and social- personality, religious-moral development are interrelated and planned as a whole, the child will experience a healthy development period for self-realization.

Classical information about children is constantly being added Classical information about children is being added day by day. Many methods are being developed about the religious development of children, the factors affecting their religious development, and what kind of religious education their mental and psychological development will accept. Those who are in the position of teachers should be aware that religious development is a part of the development is a part of the developmental characteristics of the child. In pre-school religious education, it is the teacher's most important responsibility to try to learn which method is correct and which method is destructive for the child's perception of religion in teaching abstract concepts related to values education and religious abstract concepts. The efficiency of the abstract concept activities frequently applied in values education and their suitability for the developmental characteristics of the preschool child should be well considered. At the same time, the answers to the questions asked by the students about religious abstract concepts should be answered by considering the developmental characteristics of the child in this period.

Keywords: Pre-School Religious Education, Religious Development, Values Education, Religious Abstract Concept, God Vision.

Atıf/Citation: BALBAY, E. (2021). Okul Öncesi Din Eğitimde Soyut Kavram Etkinlik Örneklerinin Tahlihi. MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 12, Sayfa: 118-132.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Emine BALBAY

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder/ederler.

Bu makale Doç. Dr. Davut Işıkoğan danışmanlığında devam etmekte olan "DİB'e Bağlı 4-6 Yaş Grubu Kurslar İle Sivil Kuruluşlara Bağlı Din Eğitimi Ağrılıklı 4-6 Yaş Grubu Kursların Ders Programının Karşılaştırılması" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

İnsanoğlu için eğitim hayat boyu devam eden bir süreçtir. İnsan hayatının hiçbir döneminde tamamlanmış, kemale ermiş bir eğitimden bahsedilemez. Eğitimin temel amaçlarından biri bilginin hakikatine ulaşma çabasıdır. Bilginin hakikatine ulaşma isteği kişide öğrenmeye ve öğretmeye karşı bir eğilim ortaya çıkarır.

Her insan farklı özellikler ve farklı yeteneklerle dünyaya gelir. Bilim, sanat, edebiyat gibi alanların var oluşu insanların ilgi ve yeteneklerinin farklı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ırkı, rengi, dili fark etmeksizin bütün insanlar iyilik, doğruluk, adalet, güven vb. değerler fıtratına nakşedilmiş olarak hayata gözlerini açar. Bireysel düzlemde insanın psikolojik yapısına, duygu dünyasına ve davranışlarına etki eden bu değerler aynı zamanda toplumda huzurun sağlanması açısından insanlar arası ilişkilere sağlıklı bir işlerlik kazandırır. Ancak her çocuk doğduğu ve büyüdüğü çevrenin dinî ve ahlâkî değerlerinden etkilenir. Anne baba, bakıcı ve ilk öğretmenden oluşan çocuğun ilk yetişkin çevresi çocuğun bilişsel, sosyal-kişilik, dinî-ahlâkî, gelişiminde önemli rol oynar. Bu dönemde çocuğun öğrenme ve keşfetme merakı, yetişkin tarafından tehlikeli ve istenmeyen bazı davranışlar olarak görülebilir. Çocuk bu süreçte engellenmelerle ve yasaklarla karşılaştığında öğrenmenin hazzına ulaşamayacağı gibi gelişim süreci açısından bazı kritik dönemleri sağlıklı yaşayamayacaktır.

Çocuğu hayata hazırlamak adına baskılayarak, yasaklar koyarak eğitmeye çalışmak, çocukluğu yetişkinliğe geçiş için bir basamak olarak görmek gibi bir yanlış anlayışı doğurur. Hayata çocuk olarak başlamanın anlamı yeteneklerin ortaya çıkarılmasıdır. Çocukluk bilinçli ebeveyn ve öğretmenlerin gözetiminde bütün gelişimsel özellikleri ve kritik dönemleri sağlıklı bir şekilde yaşanması gereken, hayatın önemli bir dönemidir Aynı zamanda bu dönemde çocuk hayatının hiçbir döneminde zekice bir yetişkinin yardımına ihtiyaç duyduğu kadar ihtiyaç duymaz.

İnsan hayatının önemli bir aşaması olan çocuk eğitiminin amaçlarından biri çocuğa alışkanlık kazandırma ya da davranış eğitimidir. Davranış eğitiminin en önemli kaynağı ise çocukta yüksek motivasyon kaynağı olacak merak ve heyecan duygusunu uyandırmaktır. Öğrenmeye karşı çocuğun merak duygusunu uyandıracak olan anne baba ve öğretmenlerdir.

İbni Sina çocuğun ahlak eğitiminde ruh ve beden gelişim özelliklerinin dikkate alınarak her ikisinin paralel geliştirilmesi gerektiğini ifade eder. Ahlak eğitiminin temelinde çocukta aşırı korku, uykusuzluk gibi bir takım hasarlar bırakacak şiddete dayalı eğilimlerden kaçınılmalıdır. (Çelebi, 1998: 237) Erken çocukluk dönemi henüz soyut kavramların tam olarak algılanmadığı bir dönem olmasından ötürü çocuğun bilişsel gelişimi dikkate alınarak bir din eğitimi programı hazırlanmalıdır.

İbni Haldun'a (Haldun, 2017: 991) göre çocuğa sert davranmak onun kabiliyetlerinin gelişmesini engeller. Çocuğun öğrenme hevesini ve özgüvenini yok eder. Erken çocukluk dönemi; keşfetmenin ve merakın en üst seviyede yaşandığı bir süreci kapsar. Çocuk çevresinden duyduğu soyut kavramlarla ilgili çokça soru sorabilir. Çocuğun soracağı sorular yetişkin tarafından saçma, gereksiz ya da günah olarak tanımlandığında çocuğun merak duygusu törpülenmiş, öz güveni kırılmış ve öğrenme isteği elinden alınmış olur.

İbni Haldun, çocuk eğitiminde ezber dayalı olmayan, yaşatmaya ve göstermeye dayalı somut verilerin önemli bir yer tuttuğunu ifade eder. Ona göre öğrenmede birden fazla bilginin aynı süreçte verilmesinin yerine çocuğun gelişim düzeyi dikkate alınarak tedrici bir sistem uygulanmalıdır. (Tezcan, 2019: 209). Erken çocukluk döneminde soyut kavramların öğretiminde somut örnekler ve materyaller önemli yer tutar. Dinî eğitime dayalı soyut kavramlar ile değerler eğitimine dayalı soyut kavramların öğretimi çoğun bilişsel ve duygusal gelişimine paralel olarak çeşitli somut etkinlik örnekleriyle planlandığı takdirde çocuğun soyut algılarının temeli sağlam atılmış olur.

1. Araştırmanın Problemi

Okul öncesi eğitimde değerler eğitimine dair soyut kavramların ve dinî soyut kavramların bu dönem çocuğunun gelişim özelliklerine uygun bir şekilde çocuğa anlatılması önemli bir husustur. Araştırmada erken çocukluk döneminde çocuğun sorabileceği Allah tasavvuru, melek, ölüm ve dua gibi soyut kavramlarla ilgili sorular oluşturulmuştur. “Öğretmenim, Allah’ı neden göremiyoruz?” “Öğretmenim, Allah nerede?” “Öğretmenim, babaannem Allah tavandan seni izliyor, yaramazlık yaparsan seni görür dedi.” “Öğretmenim, Allah bizi görür ve duyar dediniz Allah’ın da bizim gibi gözü ve kulağı var mı?” “Öğretmenim, annem “Allah çocukları korur” dedi. “Allah’ın kocaman kolları ve bir sürü elleri mi var hepimizi korur?”, “Öğretmenim, yaramazlık yaptığımda annem Allah seni yakar, Allah seni kör eder diyor, doğru mu?” “Öğretmenim, hayalimde Allah uzun beyaz elbiseler giymiş, uzun sakallı ellerini göğe doğru kaldırmış ve havada dönüyor.” “Öğretmenim, Allah’ın çocukları var mı?” “Öğretmenim, melekler kız mı erkek mi? Meleklerin kanatları var mı?” “Öğretmenim benim annem öldü, herkes annemin cennete gittiğini söylüyor, ben de annemin yanına gitmek için ölmek istiyorum. Annem hem toprağın altında hem cennette mi?” “Öğretmenim geceleri cadılar ve canavarlar görüyorum, bu yüzden uyumak istemiyorum.” “Öğretmenim ben neden bir kralın kızı, bir prenses olmadım. Ya da annem ve babam neden kral ve kraliçe değil.” “Öğretmenim her şeyi Allah’tan isteyin demiştiniz ben Allah’tan oyuncak bebek istedim ama vermedi”.

Okul öncesi dönemde çocuğun Allah hakkında soru sorması ve Allah’ı antropomorfik özelliklerde hayal etmesi gelişimsel özellikleri açısından normal bir süreçtir. Allah tasavvuru ve diğer dinî soyut kavramlarla ilgili olarak öğrencilerin sorabileceği bu sorulara karşılık öğreticilerin nasıl cevap verdiği araştırmanın problemlerinden biridir. Araştırmanın bir diğer problemi ise değerler eğitimine dair soyut kavramlarla ilgili öğrencilerin uyguladığı etkinliklerin okul öncesi çocuğun gelişimsel özelliklerine uygun olup olmadığıdır.

Araştırmada okul öncesi eğitimde değerler eğitimi ile ilgili etkinliklerden örnekler verilerek öğreticilerin değerler eğitimi ile ilgili uygulamalardan bu örnekleri uygulayıp uygulamadıkları ya da bu örneklerle benzer uygulamalarının öğrencinin gelişim düzeyine uygunluğu problemi ele alınmıştır. Değerler eğitimi ile ilgili uygulanan etkinliklerden “değer ağacı proje ödevi”, “öğretmenin adaleti hikayesi”, “şeker kolyesi” gibi örnekler verilerek öğrencilerin değerler eğitimi uygulamalarının pedagojik açıdan uygunluğu problemi ele alınmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma okul öncesi din eğitimine yönelik devam etmekte olan doktora çalışmasından türetilmiştir. Bu çalışma Diyarbakır ve Batman merkezdeki onar öğretici ile yapılan nitel bir mülakat çalışmasıdır. Yarı yapılandırılmış mülakat metni anket ve mülakat sorularından oluşmaktadır.

Görüşme metni yarı yapılandırılmış nitel mülakat sorularından oluşmaktadır. Nitel mülakatlar mülakat yapılan kişiye kendi kelimeleri ile cevap verme ve bakış açısını açıklayabilme imkânı veren araştırmalardır. Nitel mülakatların amacı, mülakat yapılan kişilerin dünyayı nasıl gördüklerini anlamak, olaylara bakış açılarını öğrenmek ve kullandıkları dili ve olaylardan çıkardıkları yargıları kişisel bakış açıları ve deneyimleri ile ifade ettiklerini yakalayabilmektir. Bu açıklık, nitel mülakatları nicel çalışmalarda kullanılan kapalı uçlu anket ve testlerden ayırır. Nitel mülakatların temel prensibi katılımcıların sahip oldukları anlayışları kendi kelimeleri ile açıklayabilecekleri bir çatı sunmaktır. (Patton, 2014: 348)

Araştırmanın anket ve yarı yapılandırılmış mülakat metni öğrencilerle tek tek görüşülerek uygulanmıştır. Görüşme esnasında yarı yapılandırılmış mülakat sorularının tam anlaşılması için sorular farklı şekillerde de sorulmuştur. Mülakat uygulanırken öğretici yorumlarının tek tek yazılması ile zaman kaybı olacağından ve öğreticinin doğal konuşma akışını engelleyeceğinden dolayı bunun

yerine telefon ses kaydedici programına ses kaydı yapılmıştır. Bu ses kayıtları toplam 394 dakika sürmüştür. Ses kayıtları daha sonra bilgisayar ortamında Word programında yazılmış ve daha sonra değerlendirilmiştir.

1. Erken Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim

Din ve bilim, insanın doğuştan gelen dinî bir yatkınlığa sahip olduğunu kabul eder. Dinî potansiyel insanın doğuştan getirdiği diğer özellikleri gibi çevreyle münasebetleri sonucu ortaya çıkar. Birey için din bir çok tecrübe sonucunda önemli hale gelir ve bu durum dinî bir motivasyon işlevi görür. Dinî motivasyon ise hayat boyu devam eden dinî gelişimi önemli derecede etkiler. (Karaca, 2016: 17)

Dinî gelişim şuurda gerçekleşen bilişsel etkinlikler olmasının yanında duyguların eşlik ettiği anlamsal boyutun ön plana çıktığı davranışlarla gerçekleşir. Sadece bilişsel seviyede yaşanan etkinlikler kişilik üzerinde önemli etki yaratmadığı için tek başına bir değişim sağlamaz. Aynı zamanda bilişsel sistemin yeterince kullanılmaması sonucu anlamsal boyutun yakalanamadığı davranışlar da dinî gelişim üzerinde dönüştürücü bir güce sahip olmaz. (Karaca, 2016: 17)

Çocukta dinî gelişimin temelini din duygusu oluşturur. “Din duygusu bireyin kendini aşan doğüstü ve değişmez olan bir kudrete inanma duygusu ile bu varlığa karşı hissettiklerini faaliyete dönüştürme arzusundan oluşmaktadır.” “Dinî duygu ise ilk görünümleri açısından bağlanma, güven, sevgi, merak gibi temel psikolojik ihtiyaçların üzerinde yükselen ve zihinsel öğelerle kuvvet kazanan kompleks bir duygu türüdür.” (Çınar ve Şener, 20016: 610). Din duygusunun temelleri evlatlık duygusu ile ilişkilendirilmektedir. Din duygusunun temellerinde evlatlık duygusunu ön plana çıkan belirtiler bağlılık ve saygıdır. Çocukta bağlılık ve saygının kaynakları ise, merhamet yüklü bir sevgiye ve hayranlıktan ileri gelen aynı zamanda sevgisini kaybetme endişesine dayanan bir korkuya dayanır. (Mehmedoğlu, 2005: 610)

Dinî gelişiminin çocuktaki ilk belirtilerini inceleyen çocuk psikolojisi çalışmaları, çocuğun din duygusuna sahip olduğunu göstermektedir. İlk çocukluk yılları aynı zamanda ilk dinî sorgulamaların başladığı yıllar olarak bilinir. Erken çocukluk döneminden itibaren çocukta büyük bir dinî hazırlık ve dine karşı tabii bir yönelim olduğu ve dördüncü yaşın dinî dünyaya ilginin altın yaşı olduğu görülmektedir. (Selçuk, 1991: 36) Ayrıca çocuğun kutsala duyduğu korku ve saygı duygusu, din duygusunun ve dinî ilginin doğuştan olduğunu göstermektedir. (Vergote, 1951: 318) Çocuğun din duygusuna dayalı korku ve saygı duygusu üç yaşından itibaren belirgin hale gelmektedir. Bu korkuyla beraber saygı duygusu, ebeveyne özellikle baba figürüne benzetilen Allah tahayyülü gerçeği ile kuvvetlenir. Çocuklar Allah ile ebeveyni arasında bir özdeşim kurarak Allah'ın bütün kudreti ve bilgisiyle her şeye tasarruf ettiğine inanırlar. Ebeveynler gibi Allah da çocuğun her istediğini yapabilen bir koruyucu gibi görünür. Bu Allah tasavvuru aynı zamanda hayali ve hissidir. Erken çocukluk döneminde aile dindarlığına dayanan bağlılık, güven ve saygı ebeveynden Allah'a doğru yön değiştirir. 5 ve 7 yaşına doğru çocuk şuurulu olarak, Allah'ı ebeveynden ayırt etmeye başlar. (Vergote, 1951: 318)

Kur'ân-ı Kerim'e göre çocukta dinî duygunun ve dinî ilginin doğuştan var olduğu ile ilgili olarak şöyle bildirilmektedir: “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanlar üzerinde yarattığı fitrata sınımsız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Kur'ân-ı Kerim, 7: 12) Burada “fitrat” kelimesi, “Allah'ın mahlûkatı kendisini bilip tanıyacak ve idrak edecek bir hal üzere yaratması” (Dam, 2015: 65) anlamına gelmektedir. İşte bu ayetlerde insanda doğuştan potansiyel olarak yüce bir yaratıcıya inanma, güvenme, ona dayanma ve bağlanma gibi dinî duyguların bulunduğunu göstermektedir. Ancak doğuştan var olan dinî duygunun erken ya da geç gelişmesi, sağlıklı veya sağlıksız olması kişinin içinde bulunduğu çevresel koşullara göre değişmektedir. Bu çevresel koşullar erken çocukluk dönemi

için büyük ölçüde içinde yetiştiği aile ve sosyal çevresine bağlıdır. Bu konuda Hz. Peygamber, her doğan çocuğun fitrat üzere doğduğu ancak anne ve babanın daha sonra çocuğu Yahudi, Hristiyan, Mecusi yaptığını söyler. (Müslim, “Kader”: 23) Bu durum ailenin ve ilk sosyal çevrenin çocuğun ilk din duygusunun gelişmesinde önemli bir alt yapı oluşturduğunu göstermektedir.

2. Okul Öncesi Dönemde Soyut Kavramlar

Kavram, bireyin yaşayışları sonucu nesne ve olaylardan soyutlama yoluyla elde edilen ve simgelerle ifade edilen düşünmenin temel birimidir. (Akyürek, 2004: 41)

Kavramların öğretimi muhatap olunan kitlenin kendi bilişsel düzeylerine göre bilgilenebilmesine ve bilinçlenmesine katkıda bulunmayı amaçlar. (Akyürek, 2004: 41) Okul öncesi din eğitiminde kavram öğretiminin bir takım güçlükleri vardır. Özellikle dinî alana ait soyut kavramların öğretiminde okul öncesi çocuğun bilişsel düzeyine göre kavramın tanımını oluşturmak ve genel özelliklerini belirlemek oldukça güçtür. Aynı zamanda dinî alana ait soyut kavramların birbiri ile ilişkili anlam bütünlüğü göz ardı edilmemelidir. (Akyürek, 2017: 22) Dolayısıyla soyut dinî kavramların öğretiminde hangi kavramların öncelikli olduğu, hangi kavramların birlikte anlatılması gerektiği ile ilgili olarak bu öğretimin niteliği ve zamanı öğreticinin becerisi ve bilgi birikimine bağlı kalmaktadır.

Okul öncesi dönemde çocukların sadece somut ifadeleri ve kavramları anladığı yanlış bir düşüncedir. Soyut ifadeleri anlamaları da veya ifade edememesi de soyut ifadeleri anlama yetenekleri vardır. Bu dönemdeki çocuk soyut kavramlarla ilgili iradesi dışında bir takım düşünceler geliştirir. Bu dönemde çocuğun kendi zihinsel gelişiminde yapabileceği en iyi şey somut kavramlarla ilişkilendirerek soyutu anlama alt yapısını oluşturmasıdır. (Bilici, 2014: 173)

Okul öncesi din eğitiminde soyut kavramların öğretimi iki gruba ayrılabilir. Bunların birincisi dinî düşünceye ait dinî soyut kavramlar; ikincisi ise değerler eğitimi ile ilgili soyut kavramlardır. Tanrı tasavvuru, melek, cennet-cehennem, ölüm, dua gibi kavramlar dinî düşünceye ait; güvenilirlik, sorumluluk, saygı, sabır, doğruluk ve adalet gibi kavramlar ise değerler eğitimine ait soyut kavramlar olarak sıralanabilir.

2. 1. Dinî Soyut Kavramlar

Dinî gelişimin temel soyut kavramlarının başında Tanrı tasavvuru gelir. Bu kavram İslamî din eğitiminde “Allah tahayyülü”, “Allah imajı” gibi birkaç kavramla birbirine yakın anlamlarda kullanılabilir. Faruk Karaca'nın Dinî Gelişim Psikolojisi adlı eserinde 3-4 yaşlarında çocuklardaki Allah imajının ilk olarak daha çok baba imajının arkasında ortaya çıktığından bahseder. Bu yaş dönemindeki çocuk zihninde tasavvur ettiği Allah imajı ile anne baba algılarını zaman zaman karıştırabilir. Çocuğa göre Allah anne babasına benzeyerek tecessüm etmiş, her şeyi bilen, çocuğun ihtiyaçlarını gideren ve onu koruyup kollayan güçlü bir varlıktır. Bu durum aslında çocuğun algısında Allah'ın babalaşması değil, ebeveyniden başlayıp sonunda Allah'ı gerçek manada idrak edebileceği uzun vadeli bir sürecin başlangıcıdır. Çocuğun bebeklikte yaşadığı bilişsel belirsizlikten somuta, somuttan da soyut düşünceye kadar geçirdiği aşamalarda Allah imajı da şekillenir. Aynı şekilde anne babasının kendi ebeveynlerine anne baba demeleri sonucunda Tanrı nitelikleri yüklediği anne babasının insanüstü özelliklere sahip olmadıklarını fark eder. (Karaca, 2016: 99) Bu durum 5-7 yaşlarındaki çocuğun ebeveyninin gücünün sınırlı olduğunu keşfetmesi ve hayal kırıklığı yaşamasına sebebiyet verir.

Erken çocukluk dönemi dinî gelişim sürecinde Tanrı tasavvurunun oluşmasında baba figürünün yanında anne figürü de önemli etkiye sahiptir. Baba gücü temsil ederken anne sevgi ve bağlanmanın ilk tecrübe edildiği kaynaktır. Çocukların bebeklik döneminde annelerini güvenli bir bağlanma limanı olarak algılamaları hem kişilik gelişimi hem de dinî gelişim üzerinde kritik bir işleve sahiptir. (Karaca,

2016: 101) Anneyle çocuk arasındaki güvenli bağlanma ve ileriki yaşlarda kurulan sağlıklı iletişim sonucunda anneden yüce yaratıcıya doğru evrilen mutlak güven ve sevgi duyulan bir Tanrı tasavvuru ortaya çıkar.

Çocukların Tanrı tasavvuru cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterebilir. Erkek çocuklar Tanrıyı daha rasyonalist kavramlarla tasvir etmektedirler. Erkek çocuklar Tanrı'yı her şeyi düşünen ve bilen, bildiğini gösteren ve insanlara yol gösterici bir rehber olarak tanımlamışlardır. Erkek çocuklarının 'uzak Tanrı' anlayışının aksine kız çocukları duygusal yakınlığa sahip bir Tanrı tasavvuruna sahiptirler. Kızların Tanrısı, güç merkezli olmaktan ziyade, yakınlık merkezlidir. (Yıldız, 2007: 31)

Okul öncesi dönemde çocuğun merak duygusu soru sorma isteğini doğurur. Bu yaşlar hem anne baba için hem de çocuk için "altın yaş" olarak kabul edilir. (Başkurt, 2003: 116- 117). Çocuk bu yaşlarda Allah'ı merak ettiği gibi "melek", "şeytan", "cennet", "cehennem", "ölüm", "dua" kavramları ile ilgili sorular da sorar. Çocuk anne babadan yeterli bir cevap alamadığı takdirde bu soruları öğretmenlerine sorar. Soyut kavramlarla ilgili çocuğu tatmin edecek cevaplar verilmediğinde bu durum çocuğun zihin dünyasında bir takım korkulara sebep olabilir. Okul öncesi çocukların sorularına muhatap olan, onların eğitiminden sorumlu kişilerin çocukların bu sorularına gelişim düzeylerine uygun şekilde cevap vermeleri gerektiği bir hakikattir. Bu soruların doğru ve uygun bir şekilde cevaplanmaması çocukların ilerleyen yaşlarında sağlıklı olmayan bir dinî gelişim göstermelerine neden olur. Bunun yanında bu yaş döneminin ilgi ve merakı fırsat bilinerek, kolay inanırlık ve ezber yetenekleri kullanılarak yoğun bir şekilde bilgilerin yüklenmesi ise çocukta var olan doğal inancın yok olmasına sebep olur. (Tosun ve Çapçioğlu, 2015: 705- 720)

2. 2. Değerler Eğitimine Dair Soyut Kavramlar

Değerler birey, grup ya da toplum tarafından önemli görülen, insanların çoğu tarafından kabul edilen, beğenilen, arzu edilen şeyler olarak tanımlanabilir. (Ulusoy, 2014: 3) Değer bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği kıymet, yüksek faydalı niteliklerdir. Sosyal bilimler açısından değerleri önemli kılan insan davranışlarını ele alıyor ve yorumluyor olmasıdır. (Ulusoy, 2014: 3)

Değer eğitimi eğitim öğretime konu olan bilginin yanında öğrencinin bu bilgilerden elde edilen kazanımlar sonucunda kişiliğini iyileştirmesi, geliştirmesi ve aynı zamanda topluma karşı sorumluluğunu öğrenmesini kapsar. Her toplum kendi dinamiklerinden oluşan toplumsal değerlerini bilen, tanıyan, uygulayan ve örnek olan bireyler yetiştirmek ister. Değerler eğitimi ile bireyler içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamayı, sosyalleşmeyi ve kültürel anlamda aidiyet hissetmelerini sağlar. (Ulusoy, 2014: 7)

Değerler eğitimi hayat boyu devam eden bir eğitim sürecini kapsar. 5-7 yaş dönemini kapsayan erken çocukluk döneminde kişilik gelişiminin yüzde seksen oranında tamamlandığı düşünülürse bu yaşlarda değerler eğitiminin verilmeye başlanması doğru bir yaklaşımdır. Bu dönem çocuklarının aileden ve okul öncesi eğitimden aldıkları değerler eğitimi ileride iyi bir vatandaş olma bilincine sahip olmalarına katkıda bulunacaktır. Erken çocukluk dönemi değerler eğitiminde ailenin ve öğretmenin model olması çocuğun değerleri davranış örnekleri üzerinden yaşayarak kazanmasına olanak sağlar. Değerler eğitimi baskıdan uzak disiplin ve özgürlük dengesi sağlanmış bir ortamda verilirse, değer eğitimi kimlik oluşturma eğitimine dönüşebilir. (Ulusoy, 2014: 8)

Eğitimin her alanında olduğu gibi değerler eğitiminde de bireysel farklılıklar göz ardı edilmemelidir. Değerler eğitiminde her çocuğun kendi ilgi ve eğilimlerine göre bir noktadan yaklaşmak, etkinlik ve alternatifleri çoğaltmak gerekir. Bu nedenle değerler eğitimi programları hem bütüne hitap edecek türden hem de çocukların farklı zekâ türlerine hitap edecek şekilde çok çeşitli olmalıdır. (Kaymakcan, 2016: 227)

Okulda değerler eğitimi bir bütün olarak görülmelidir. Değerler tüm eğitim etkinlikleri esnasında,

derste olduğu kadar ders saatleri dışında, koridorda, program dışı aktivitelerde, oyun odasında, bahçede kazanılabilmektedir. Bu nedenle öğrencinin yöneticisiyle, öğretmenlerle, hizmetlilerle ve arkadaşlarıyla kurduğu ilişkiler onun değer dünyasını zenginleştirmektedir. (Kaya, 2016: 148)

Değerler eğitimi çocuğun zekâ türüne, ilgi ve yönelimlerine göre hazırlanırken değerlerin soyut kavramlar olduğu ve bu nedenle değerlerin içselleştirilmesinin zor olduğu dikkate alınmalıdır. Hikâyeler, örnek olaylar ve örnek şahsiyetlerin, geziler ve uygun filmlerin etkinlik olarak kullanılması, soyut kavram olan değerlerin somutlaştırılmasına, çocuğun bu değerleri öğrenmesine kolaylık sağlayacaktır. (Ulusoy, 2014: 8)

3. Okul öncesi Din Eğitiminde Soyut Kavram Etkinlik Örnekleri

Bu bölümde öğretici görüşlerine dayanan okul öncesi din eğitimine yönelik yapılan araştırma bulgularının tahlili yer almaktadır. Okul öncesi din eğitiminde dinî soyut kavramlara ve değerler eğitimine dair oluşturulan etkinlik örnekleri öğreticilere soruldu. Aynı zamanda bu etkinlik örneklerinin veya benzerlerinin ders içeriklerinde uygulanıp uygulanmadığı soruldu. Verilen örneklerin okul öncesi çocuğun bilişsel, duyuşsal, psikomotor gelişim düzeylerine aynı zamanda psiko-sosyal, kişilik ve dinî gelişim özelliklerine uygunluğu değerlendirildi.

3. 1. Değerler Eğitimine Ait Soyut Kavram Etkinlik Örnekleri

3. 1. 1. Değer Ağacı Proje Ödevi

Bu etkinliğe göre öğreticiler sınıfa bir ağaç veya başka bir resim hazırlayıp asar. Öğrencilerin derste öğrenilen değeri sınıfta veya evde uygulamasına göre, öğretici bu ağaçta bir elmayı boyar. Öğreticiye bu etkinlik örneğinin veya bir benzerinin uygulanması durumu soruldu. Öğreticilerin verdiği cevaplar şu şekildedir:

C1) *Duvara ağaç yapıyoruz. Çocuk değerlerle ilgili doğru bir davranışta bulunduğu çocuklarla birlikte ağaca çiçekler ve kuşlar asıyoruz. Öğrenci ağacına daha çok çiçek ve kuş astırmak için doğru davranmaya gayret gösteriyor ve yanlış davranışlardan kaçınıyor.*

C2) *Değer ağacı yapmadık. Ancak değerler kavanozu yaptık. Derste işlediğimiz değerleri evde uyguladıkça velisi tarafından kumbaraya belli bir miktar para atılır. Yılsonunda o kumbaraları fakir ailelere gidip yardımlaşma değerini öğretmek amacıyla teslim ederiz. Veliler gerçekten çok memnun oldu.*

C3) *Biz buna benzer olarak dua ezberini yapan, diğer ödevlerini yapan öğrencilerimiz için gemi ilerletme etkinliği hazırladık. Günlük ödevini yapan öğrencinin gemisi bir adım ilerliyor. Çocuklar gemileri geride kalmamasın diye ödevlerini yapmaya çalışıyorlar. Bu etkinlik verimli oluyor.*

C4) *Bu etkinlik her çocukta aynı etkiyi göremeyebiliriz. Bazı çocuklarda olumlu yönde etki bırakırken bazılarında tersi yönde etki edebiliyor. Ödevini yapamayıp fotoğrafının etrafını kalple dolduramayan çocukta aksi davranışlar gözlemleyebiliyoruz. Yani bir etkinlik yapıldığında her iki durum da gözden geçirilmelidir. Ancak çocukların büyük çoğunluğunda bir kalp yapıştırıcısı kazanmak için, ya da oyun odasına gitme hakkı kazanmak için yanlış davranışlarından vaz geçtiklerini olumlu davranışlara yöneldiklerini gözlemliyoruz.*

C5) *Ben değerleri ders olarak vermeyi, ardından da bir ödül vermeyi uygun görmüyorum. Çocuk ders olarak algıladığında uygulamada sorun yaşayabiliyor. Çocuklar kursta buldukları müddetçe doğru bulduğum davranışları sonunda takdir ettim. Örneğin, yemekten önce elleri yıkamak için sırada beklerken Yusuf sıranın sonunda olduğu için biraz üzgün görünüyor. Ben ona: "Yusuf cum Allah sabredenleri sever, sen şimdi sabırla beklersen, arkadaşını itmezsen, Allah bu davranışından dolayı seni çok sever. Ben biliyorum Yusuf sen şimdi çok güzel sabırla bekleyeceksin", diyorum.*

Bu örnek etkinliğin öğreticilere sorulmasının sebebi değerler eğitiminin dayandığı soyut kavramlar öğretilirken uygulanan somut etkinliklerin verimliliğini tespit etmek; örnek etkinliklerin kazanılmış bir değer olması için etkinliğin sonunda verilen ödüllerin öğrenci üzerindeki etkisini tespit etmektir.

“Değer ağacı” adlı örnek uygulama ile okul öncesi öğrencilerle değerler eğitimi çalışması yapılmaktadır. Ancak bu uygulamada çocuğun yapmış olduğu her değer davranışına karşılık bir ödül verilmektedir. Ödül vererek bir çocuğu motive edebilirsiniz. Çocuk o işi yapar, hatta heyecanla yapar ama ödül vermeyi bıraktığında, çocuk da o işi yapmayı bırakır. Çocuğun o davranışı bırakmaması için sürekli ödül vermeniz gerekir.

Ödüle alışan çocuğun beyni dopamin salgılamayı bırakır. Yani, o ödülün zevk almamaya başlar. Çocuk ödülle iş yapmaya alıştıysa, kendi sorumluluğunda olan işler için bile sizden ödül talep eder. Ödül çocuğun sorumluluk bilincini öldürür ve muhakeme becerisini köreltir. Okul öncesi dönemde değerler eğitimi ile çocuğa değer davranışlarının kazandırılması amaçlanmaktadır. Ancak ödül ve övgü gibi dış kontrol mekanizmaları ile değer kazandırmak çok zordur. Tam tersi bu mekanizmalar çocuğun var olan değerini öldürür. Çocuğa davranışları için ödül verildiği zaman ona şöyle bir mesaj gider: “Yardım etmek kendi içinde değerli değildir. Onun için ben sana bir ödül vereceğim. Sen bunu ödül için yap.” Değer kazandırma süreci, çocukların değerleri içselleştirmesini gerektirir. Ama ödül içselleştirme sürecini olumsuz etkiler. (Bolat, 2016: 103)

3. 1. 2. Öğretmenin Adaleti Hikâyesi

Öğretmen öğrencilere bir ev ödevi verir. Ertesi gün ödevini yapıp getirenleri bahçede oyun oynamaya çıkaracağını söyler. Ödevini yapmayanlar ise bahçeye çıkarılmayacaktır. Bu ve buna benzer çalışma örneğiniz var mı? Bu örnek 4-6 yaş gurubu çocukların “adalet” kavramını anlamaları için doğru bir uygulama olur mu?

Değerler eğitimine yönelik bu uygulamada öğrencilerin kendi sorumluluklarını yerine getirme durumu dikkate alınarak adalet değeri kazandırılmak istenmektedir. Öğretici görüşleri aşağıdaki gibidir.

C1) Evet, ben de uyguladım. Ama ben ödev yapmadığı için değil, arkadaşına zarar verdiği için oyun odasına göndermediğim oldu. Ödev konusunda esnek davranırım. Bir sonraki güne ertelerim.

C2) Yaptıklarının bir bedeli olduğunu öğretiyoruz. Günlük ödevler veriyoruz. Ödevini yapmanın bir ödülü oluyor. Ama hiçbir çocuğu oyundan mahrum etmeyiz.

C3) Uygun olmaz. Çünkü çocuk böyle bir durumda ben ödevimi yapmadım bunun için oyun odasına gidemiyorum diye bir çıkarımda bulunamaz. Öğretmenim haklı adaletli davrandı diye düşünemez. Ben şimdi oyun odasına gidemiyorum bundan mahrum kaldım. Diye düşünerek öğretmene ve kursa karşı kötü duygular içine girebilir.

C4) Aslında ben ders için hiç böyle bir uygulama yapmadım. Ama yemeğini yemeyen, ailenin de bu durumdan muzdarip olduğu bir öğrencim vardı. Onun yemeğini az da olsa yemesi için herkese yönelik “yemeğini yiyenleri bahçeye indireceğim” diyerek onun da yemeğini yemesini sağlamaya çalışırım. O öğrencim az da olsa yedikten sonra onu da indiririm. Kesinlikle indirmemezlik yapmam. Hiç indirmemeyi doğru bulmuyorum. Oyun, oyun parkı, bahçe gibi kelimeler çocuk için çok değerli kavramlardır. Çocuğu bundan mahrum etmek kesinlikle doğru değildir.

Okul öncesi çocuğu ahlâkî davranışa yöneltmek için dikkat edilmesi gereken hususlardan biri çocukta var olan adalet duygusudur. 5-6 yaşlarından itibaren belirginleşen adalet duygusu çocuğun ahlâk duygusu üzerinde derin bir etki yapar. (Özyılmaz, 2003: 205) Ancak adalet kavramının, bu dönemdeki çocuk tarafından tam olarak anlaşılması düşünülmemelidir. Çocuktaki adalet duygusu, görünürdeki eşitlik şeklinde başlayan, adalet gelişiminin ilk basamağı şeklinde kendini gösterir. (MEB, 2007) Somut alışverişler şeklinde kendisini gösteren, göze göz, dişe diş anlayışı adalet kavramının benimseniyor olduğunun göstergesidir.

“ Öğretmenin Adaleti Hikâyesi” örneğinde öğretmen öğrencilere bir ödev verir ve ödevi yapmayan

öğrencilere bahçede oynamama cezası verir. Bu durumda ödevini yapan çocuğa bahçede oynama ödülü verilirken, yapmayan çocuğa “göze göz, dişe diş” eşitlikçi anlayışı üzerinden adalet kavramı öğretilmeye çalışılır. Ancak bu uygulamada çocuğa sorumluluk davranışı kazandırılması amacıyla verilen ev ödevi, çocuk yemek yemek, su içmek kadar ihtiyaç hissettiği oyun ile karşı karşıya getirilmiş oluyor. Çocuğun oyundan mahrum edilme cezasının yol açtığı stres, ödev sorumluluğunun yerine getirmemiş olması üzerine düşünmesini engeller. Çocuğun bu olaydan aklında kalan cezaya sebep olan şey değil, çocuğun yaşadığı stres, arkadaşlarına ve öğretmene karşı duyduğu utanç duygusu olacaktır.

3. 1. 3. Şeker Kolyesi

Önceden hazırlanan şekerden kolyeler öğrencilere dağıtılır. Ertesi gün şekerlerin yenmeden getirilmesi istenir. Sabır gösteren öğrencilere bir tane daha şeker verilir. Bu örneğe benzer uygulama yaptınız mı? Sizce bu uygulama 4-6 yaş gurubu çocuklar için doğru olur mu?

Sabır değerinin öğretilmesi esasına dayanan bu örnek etkinlik öğrencilere soruldu. Öğreticiler şu şekilde cevap verdiler:

C1) Biz şeker kolyesi yapmadık. Çocuğa bir hediye paketi verdik. Bir gün sonra kursa geldiğinde getirmesini istedik. Sınıfta hep birlikte kutuları açtık. Ayrıca Peygamberimizin (a.s) bir sözü var: ehli kitabın yaptığı uygulamaları yapmayın onlara benzemeyin. Zebur'u öğretmek için içine şeker koyulur, çocuk okumaya başlarken o şekeri yemiş. Ben şeker kolyesi uygulamasını bu örneğe benzediği için yapmadım.

C2) Haşlanmış yumurtaları çocuklara verdik bir hafta boyunca eve götürdüler kursa getirdiler. Kırmadan getirip götürmesini sağlamadaki amacımız sorumluluk duygusunu kavraması; yememesi ise sabır kavramını öğrenmesi içindi.

C5) Bu örneği yaptık, çok faydası oluyor. Öğrenim saatleri içinde yapıyoruz.

C6) Bir gün çok uzun bir zaman. Çocuk bu kadar sabredemez. Sınıf içinde 3-5 dakika bile zor beklerler.

C7) Bence uygun bir uygulama değil. Şekeri yiyene kadar sabreder, şekeri yedikten sonra sabır değerini unuttur. Ama kursta günlük olarak her daim bu değerleri pekiştirmek gerekir. Pasta yiyeceklerini bildikleri gün her an sorabiliyorlar ne zaman yiyeceğiz diye. Ben de onlara abla bulaşıkları yıkayacak biz de derslerimizi okuduktan sonra pastalarımızı yiyebiliriz. O zamana kadar sabretmeliyiz. Allah sabredenleri sever diyorum.

C8) Bir kere yaptım. Ama bir daha yapmadım çünkü kıyamadım. Çocuğu beklet beklet sanki şeker daha çok cazip hale geliyor. Bir de annelik merhametiyle baktığım için bana uygun gelmiyor.

C9) Kur'an dersine başladığımızda şekerleri boyunlarına asıyorum. Zaten derste yemek yenmediği için çok sıkıntı olmuyor. Dersin sonunda yiyorlar.

C10) Sabır değeri ile ilgili olarak Turşu etkinliği yaptık. Fasulye deneyi yaptık.

Sabır, acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi(TDK, 2018) olarak tanımlanmıştır. Sabır aynı zamanda kişinin kendi sorumluluklarını yerine getirmek için elinden gelen gayreti gösterme çabasıdır.

İnsanda doğuştan gelen acelecilik eğilimi vardır. Aklına gelen ilk şeyi söyleme, sıkıntılı durumlar karşısında fevri hareket etme, insanın ilkel, bilinçaltı tepkileridir. İnsan yaşadığı tecrübeler sonucunda sabırlı olmanın erdemli bir davranış olduğunu anlar.

Okul öncesi dönem çocuğu henüz saati öğrenmemiş olduğundan zaman kavramı farklı yöntemlerle ilişkilendirilmelidir. Sabır kavramı çocuklara bekleme süresi ile öğretilmelidir. Yemek hazırlanincaya

kadar beklemek, elini yıkama sırasında beklemek gibi bekleme süresi ile sabretme değeri açıklanmalıdır. Ayrıca diğer canlılar üzerinden sabır kavramı öğretilir. Bal arısının bal yaparken ne kadar sabırla ve azimle çalıştığını, karıncaların sabırla buğday tanelerini taşıdığını, ipek böceği sabırla kozasında çıkacağı günü beklediğini, tavuğun sabırla yumurtasının üstünde oturduğunu örnek vererek bütün canlıların işlerini sabırla yaptıklarını anlatabiliriz.

Şeker kolyesi örneğinde öğretici çocuğun boynuna şekeri asar ve çocuğun bu şekeri yemeden belli bir süre beklemesini ister. 4-6 yaş döneminde çocuğun dikkat ve konsantrasyon süresi yaklaşık olarak yaşı ile orantılıdır. Bu deneyde çocuğun bir gün boyunca gözünün önünde en çok sevdiği şekerle dolaşması sabır değerini öğretmek için çok ağır bir uygulama olur. Dinin emir ve yasaklarından sorumlu yetişkinler oruç tutarken bir günden az bir zaman yemeden içmeden uzak durması gerekmektedir. 4-6 yaş dönemi çocuk için sabır değeri sınıf içi uygulamalarda kazandırılabilir. Sınıf içinde etkinlikleri sabırla yapmak, sınıf düzenine uyum sağlamak için arkadaşlarına karşı sabırlı davranmak, elini yıkarken, yemeğini beklerken, oyun sırasını beklerken sabırlı davranmak gibi davranış örnekleri sabır değerini kazanmak için hayatın içinden somut örneklerdir.

3. 2. Dinî Soyut Kavramların Öğretiminde Etkinlik Örnekleri

3. 2. 1. “Öğretmenim Allah’ı neden göremiyoruz?”

C1) Çünkü bizim gözlerimiz Allah’ı görmeye yetmez. Örnek olarak bir denize baktığımızda sonunu göremiyoruz. Allah çok büyük olduğu için onu göremeyiz.

C2) Çocuklara Allah’ı anlatırken bir oyunla başlarım derse. Çocukları oyun odasına götürürüm. Çocuklar bakın burada oyun odası var. Şimdi sınıfa gidelim. Sınıfa gideriz. Şimdi bu duvarın arkasında ne var. Oyun odası var diyorlar. Peki biz neden oyun odasını göremiyoruz. Çünkü gözlerimiz duvarın arkasını görecek kadar güçlü değil. Bu yüzden bizim gözlerimiz Allah’ı görebilecek kadar güçlü değil.

C3) Bir gün çocukların iki gruba ayrıldığını gördüm. Bir grup Allah’ın gözü, kulağı, eli, kolu olduğunu, diğer grup ise Allah’ın insana benzemediğini savunuyordu. Ben de tartışmayı bırakıp beni dinlemelerini istedim. Çocuklar bir gün sokakta top oynuyormuş. Topları bir teyzenin camına çarpmış ve camı kırmış. Bu teyze çok iyi kalpli ve hoşgörülüymüş. Camı kırılmasına rağmen çocuklara kızmamış ve toplarını geri vermiş. Çocuklar başka bir gün yine top oynarken yine istemeden başka bir teyzenin camını kırmışlar. Bu teyze çok sinirli ve hoşgörülü olmayan bir teyzeymiş. Camı kırıldığı için çocuklara çok kızmış. Çocuklar bu hikâyedeki iki teyzeyi biz gözümüzde canlandırdığımızda hepimiz aynı şekilde canlandıramayız. Çünkü biz bu hikâyede anlatılan teyzeleri görmedik. Ama biz bu teyzelerin özelliklerini; hangisinin iyi kalpli ve hoşgörülü olduğunu biliyoruz. Yani biz Allah’ı görmedik nasıl olduğunu bilmiyoruz. Ama Allah’ın ne kadar merhametli ve ne kadar güçlü olduğunu biliyoruz. Nereden biliyoruz? Allah’ın isimlerinden biliyoruz. Örneğin Allah’ın er-Rezzak ismi var. Bu ne demek? Yani havada uçan kuşun yiyeceği var, denizdeki balıkların yiyeceği var, toprağın altındaki solucanın yiyeceği var. Bu rızıkları onlara kim veriyor? Tabi ki de Allah veriyor. Bu da bizim Allah’ı tanımamız için yeterlidir.

Okul öncesi çocuğun en yüce varlık olarak algılamaya başladığı yaratıcısını somut olarak tasavvur etmesi onun gelişim sürecinin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Öncelikle Allah hakkında soru soran çocuk asla yadırganmamalı, hatta yaratıcısını merak ettiği için tebrik edilmelidir. “Allah’ı neden göremiyoruz” sorusu bu yaşlarda birçok çocuk tarafından sorulur. Çocuğa “bu soruyu neden sordun” diye sorularak sebebi öğrenilmeye çalışılabilir. Bu durumda çocuğun dikkatini görmemizin sınırlı olduğuna, nefesimizi, havayı, rüzgârı, elektriği vs. gözlerimizle göremediğimiz halde var olduklarını hissedebileceğimize çekmeliyiz. Çocukların gelişim ve hazırbulunuşluk düzeyi dikkate alınarak

Allah'ın varlığı Esmâ'ul-Hüsna ve kâinattaki tecellileri üzerinden anlatılmaya çalışılmalıdır.

3. 2. 2. Öğretmenim Allah nerede?

C1) Derste Allah'ın bizi her yerde gördüğü ve işittiği ile ilgili anlatımlar yapmıştık. Çocuklara bir yiyecek verip Allah'ın sizi görmediği bir yerde bu yiyeceği yiyin demiştik. Çocukların bazıları dolap içine, kapalı yerlere girip yemişti. Bir çocuk da ertesi gün yiyeceği getirdi ve hüngür hüngür ağlıyordu. Bu yiyeceği alın ben yemiyecem dedi. Ben de nedenini sordum. Çünkü Allah bizi her yerde görür dedi başka bir öğrenci velisi de bu konu ile ilgili olarak bana geri dönüş yaptı ve çocuğunun çok kötü etkilendiğini ve korktuğunu söyledi. Biz de bu uygulamayı bir daha yapmadık.

C2) Güneş yerinde duruyor ama her yeri ısıtır. Allah her yerde. Çocuklara çikolata verdim. Evde hiç kimsenin görmediği bir yerde yemelerini istedim. Önceden aileleriyle görüşüp herhangi bir müdahale yapmamaları gerektiğini söyledim. Çocukların hepsi dolapta, kapının arkasında, yalnız bir odada vs. kimsenin olmadığı bir yerde yediklerini söylemişlerdi.

Bu örnekler öğreticilerin “Allah nerede” sorusuna karşılık çocuklara Allah'ın her yerde olduğunu anlatmaya yönelik yaptıkları bir uygulamadır. Ancak bu yaş grubu için Allah her yerde demek çocuğun zihninde bir belirsizlik oluşturabilir. Bu durum çocukta korkuya sebep olabilir. Çocuklara bir yiyecek verip hiç kimsenin görmediği bir yerde yemelerini istemek ve buna benzer örnekler bu yaş grubu çocuklar için Allah'ı tanıtmak adına doğru bir algı oluşturmaz. Okul öncesi dönemde mekân kavramı çocuğun kendini güvende hissetmesi için önemli bir etkidir. “Allah nerede” sorusunu soran çocuğa: “sence nerede” diye sorduğumuzda, “bence gökyüzünde” der. Bu cevap onun gelişimsel duyarlılığı açısından yeterli bir bilgidir.

3. 2. 3. “Öğretmenim, yaramazlık yaptığımda annem Allah seni yakar, Allah seni kör eder diyor, doğru mu?”

C1) Kur'ân'dan bazen ayetleri okuyorum. Çocuklar Allah temizlenenleri çok sever, Allah sabredenleri çok sever, gibi sevgi temelli konuşuyoruz. Allah cehenneme atar, yakar gibi ifadeleri asla kullanmam. Sadece çocuklar doğru davranmazsak Allah'ı çok üzmüş oluruz diyorum.

C2) Öncelikle veliyle iletişime geçerim. Çocuğa bu ifadelerin kullanılmasının çocuğun sağlıklı bir inanç yapısına sahip olmasına engel olacağını söylerim. Aksi takdirde bu şekilde yaklaşım çocuğu hayatı boyunca bir girdaba sürükler.

Çocukluk, ergenlik, gençlik ve yetişkinlik dönemi eğitimlerinin her aşamasında özellikle çocuklarla iletişimde din dili oldukça özenli kullanılmalıdır. Müslümanlar için dinin emir ve yasakları ergenlik dönemi ile başlar. Günah ve yanmak gibi kavramlar ise yetişkinleri yani mükellefi ilgilendiren kavramlardır. Çocuğun saf dünyasında nefis kavramı henüz kötüye bilinçli yönelecek düzeyde değildir. Çocuğun istenmeyen, hoş olmayan tutumları karşısında babasına şikâyet etmekle tehdit etmek, çocuk ile babası arasına kalın duvarlar örmeye, çocuğun gözünde babasının bir tehdit unsuru olarak algılanmasına sebebiyet vereceği gibi anne baba ve öğreticiler çocuğun olumsuz davranışlarını “Allah sevmez; Allah kör eder; Allah yakar” gibi ifadelerle düzeltmeye çalışmamalıdır. Yetişkin, çocuk üzerinde otorite sağlayamadığında ya da çocuğu disipline edemediğinde bu ifadeleri kullanmayı son çare olarak görür. Ancak disiplin çocuğa sevgi dili ile özgürlük alanını ve sınırlarını öğreterek sağlanabilir.

3. 2. 4. “Öğretmenim benim annem öldü, herkes annemin cennete gittiğini söylüyor, ben de annemin yanına gitmek için ölmek istiyorum. Annem hem toprağın altında hem cennette mi?”

C1) Dört yaşında bir çocuğumuzun babası vefat etmişti. İçine kapanmıştı. Sessizdi. O öğrencim üzülmeyin diye derste baba kelimesini kullanmamaya özen gösterdim.

C2) Bir öğrencimin dedesi vefat etmişti. Çocuk kabullenmekte çok zorlandı. Ona şöyle bir örnek vermişim. “İlkbaharda çiçekler açar. Her yer canlanır. Yazın meyveler olgunlaşır. Sonbahar geldiğinde artık yapraklar dökülür. Ağaçlar kurur. ” Örneği anlattıktan sonra başka bir şey söylemedim.

C3) Zamanı gelince hepimiz öleceğiz. Sevdiklerimize o zaman kavuşacağız. Ama biz ölmeyi isteyemeyiz. Allah ne zaman dilerse o zaman ölürüz. Evet annen toprağın altında; cennete girmiştir inşallah.

C4) Bir öğrencimizin babası vefat etmişti. Çok utanıyordu. Hiç bahsetmedi. Biz de bir şey sormadık. Babasının güçlü olduğunu söyleyenlerin yanında ezik hissettiğini fark ediyordum. Bir sonraki yıl artık durumu kabullendi ve babasının öldüğünü söyledi. Bu yaş grubu çocuğa dünyanın faniliği anlatılmaz. Ama her zaman mutlu olamayız. Cennete gittiğimizde sevdiklerimize kavuşacağız ve her şey çok güzel olacak diyebiliriz.

Çocukların üç yaşlarına kadar ölümle ilgili yaklaşımları karmaşık bir yapıya sahiptir. İki yaşındaki çocuklar ölmüş bir böcek ya da hayvan gördüklerinde acırlar ve şaşırırlar. Üç yaşındaki bir çocuğa “Biz de bir gün bu ölü güvercin gibi olacağız. ” denmesi yeterli olacaktır. Çocuk yaşıyla orantılı olarak ölümün uykudan farklı bir olgu olduğunu yavaş yavaş anlar. Üç yaşındaki çocuklar ölümü hastalıktan veya uykudan ayırabilir, kaza gibi ölüm sebeplerini anlayabilir. Ölümün sadece diğer insanların değil aynı zamanda kendi ailelerinden herhangi birinin başına gelebilecek bir olgu olduğunu düşünmeye, hatta kendisinin ve sevdiklerinin ölümüyle ilgili endişeler yaşamaya başlarlar. Dört yaşından itibaren ölümün tüm canlılar için kaçınılmaz olduğunu fark etmeye başlar.

Erken çocukluk dönemi dinî gelişim ile ilgili olarak ölüm kavramı bazı ön yargıların aksine bu dönemde mutlaka açığa kavuşturulması gereken bir konudur. Ölümün somut özellikleri olduğu gibi soyut yönü daha fazladır. Erken çocukluk döneminde diğer soyut dinî kavramlarda olduğu gibi ölüm kavramının da çocuğa anlatılmaması gerektiğini düşünmek yanlış bir yaklaşımdır. Çocuğun ölümle ilgili soruları yetişkinler tarafından samimi, gerçekçi, korkutmadan ve umutsuzluğa sevk etmeden cevaplanması gerekir. Çocuk ölümle ilgili sorularına sağlıklı cevap almadığında yalnızlaşır, kendini dış dünyadan soyutlar ve farklı kaynaklar aracılığıyla bu sorununu aşmaya çalışır.(Köylü ve Oruç, 2017: 25)

3. 2. 5. “Öğretmenim her şeyi Allah’tan isteyin demiştiniz ben Allah’tan oyuncak bebek istedim ama vermedi. ”

C1) Dua edip Allah’tan oyuncak istediğinizde Allah babanıza güç kuvvet verir. Babanız daha çok çalışır ve sizin istediğiniz oyuncakları alabilir.

C2) Kar yağacağını önceden meteorolojiden bakarak öğreniyorum. Sonra hadi çocuklar kar yağması için dua edelim diyorum. Kar yağdığına da duamız kabul oldu diyorum.

C3) Çocuklar aslında Allah onlara elini uzatıp verecekmiş gibi zannediyorlar. Ben onlara biz dua ettiğimizde biraz beklememiz gerektiğini söylüyorum. Ben küçükken sarı bir deniz terliği olsun istiyordum. Çok dua ediyordum. Bir gün abim pazardan bir sarı deniz terliği alıp geldi. Ben de demek ki Allah duamı kabul etti diye düşündüm. Çocuklar artık Allah’ın elini uzatıp vermeyeceğini birinin aracılığıyla istediklerimizi göndereceğini anlıyorlar.

Erken çocukluk döneminde çocuk egosantrik bir yapıya sahiptir. Bu dönem çocuğunun Allah tasavvurunda olduğu gibi dua anlayışında da egosantrik bir özellik söz konusudur. Bu dönemdeki çocuklar dualarında sade ve tabiidirler. Çocuklar Allah’a yönelip kendi ifadeleriyle dua ettiklerinde çok iyi tanıdıkları biri ile konuşuyor gibi dua ederler. Çocuklar dua ve ibadetlerde oldukça samimi davranırlar. O an kendileriyle ilgili akıllarına ilk gelen isteklerini dile getirirler. Aynı zamanda

çocukların dualarında kendileri için korunma ve lütuf isteklerinin ön plana çıkması da benmerkezci yaklaşımın dinî gelişim sürecine etkisini gösterir. Allah'tan başkaları için değil sadece kendisi için bir şeyler isterler. Kendini hayatının merkezinde hissetmesi, ailesinin, çevresindekilerinin ve Allah'ın kendisi için bir şeyler yapmak durumunda oldukları düşüncesini doğurur. Allah sadece kendisine fayda sağlayan kendisinin Allah'ı olduğu düşüncesini yaşarlar.

Okul öncesi çocuğun dua kavramı bazı kalıp duaların ezberletilmesiyle somutlaştırılabilir. Yemek duası, uyku duası gibi dualar Türkçe anlamları ile verilmelidir. Kalıp dualarla birlikte çocuğun kendi kendine dua edip Yaratıcı ile iletişim kurmayı öğrenmesi açısından sözlü dualara da teşvik edilmelidir. Bu dönemde çocuğun egosantrik dua yaklaşımı yadırganmamalı ancak başkası için de dua etmenin, iyilikler istemenin mutluluk verici olduğu belirtilmelidir.

Sonuç

Soyut kavramların öğretimi; değerler eğitimine ait soyut kavramlar ve dinî soyut kavramlar olarak iki kategoride değerlendirildi. Değerler eğitimine ait soyut kavramların öğretiminde sıkça kullanılan ve her değere karşılık bir çiçeğin, yaprağın boyanması gibi bir ödüle dayanan “Değer Ağacı Proje Ödevi” ve bu etkinliğe benzer etkinliklerin temel uygulama sistemi değeri ödülle öğretme esasına dayanmaktadır. Araştırma bulgularına göre ahlakî davranış kazandırma amacına dayanan okul öncesi değerler eğitiminde sık tekrarlanan ödülle dayalı etkinlikler çocuğun dikkat ve ilgisinin ödüle odaklanmasına sebebiyet vermektedir. Dış motivasyona dayanan ödül çocuğun değer davranışı içselleştirmesini sağlayan iç motivasyonunu körelttiği gibi sorumluluk almasını engeller. Ayrıca çocuğu yaptığı her doğru davranışa karşılık bir ödül hak ettiği yanılsamasına düşürebilir.

Kişilik ve karakter gelişiminin temellerinin atıldığı okul öncesi dönemde ahlakî gelişimi esas alan değerler eğitimi bir harf öğrenen, bir sure ezberleyen çocuğa verilebilecek ödülün katkı sağladığı motivasyonla aynı düşünülmemelidir. Aslında ödülle öğretme eğitimin hiçbir aşamasında ölçüsü kaçırılmaması gereken bir durumdur. Ancak değerler eğitimi; vicdan, merhamet, saygı sevgi ve adalet gibi duygusal dinamikleri harekete geçirmesi ve bu duyguları geliştirmesi gereken bir eğitim anlayışını amaçlamalıdır. Bu nedenle ilginin ödüle odaklanması bu duygusal dinamiklerin dış motivasyonla harekete geçilmesi gerektiği gibi bir yanılsamayı doğurabilir. Araştırmaya göre soyut kavramlara dayalı değerler eğitiminde ödül, sevgi ve takdir sözcükleri ile sınıfça alkışlatmayla yani hiçbir somut nesneye dayandırılmadan ve ölçülü bir şekilde uygulandığı takdirde istenilen değer davranışının kazandırılabilceği sonucuna varılmıştır.

Okul öncesi dönem oyunun hayatın kendisi olduğu bir dönemdir. Bu dönemde oyun çocuk için sadece bir etkinlik değil yemek içmek gibi temel bir ihtiyaçtır. Okul öncesi yaş grubu çocuk için oyun fiziksel ve psikolojik gelişimle birlikte sosyal gelişimin de en aktif yaşandığı bir ortamdır. Çocuk oyunla hem akran grubunu tanımaya çalışarak hem de kendi yeteneklerini deneyimleyerek sağlıklı bir gelişim süreci yaşar.

“Öğretmenin Adaleti Hikayesi” uygulamasında öğretici ödevini yapmayan öğrencinin bahçede oyun oynamasına izin vermez. Araştırma bulgularına göre öğreticilerden çok azı buna benzer bir uygulama yaptığını belirtmiştir. Okul öncesi eğitimde ödevin yapılmasının ödülü oyun oynamak olabilir. Ancak ödevini yapmamanın cezası oyundan mahrumiyet olmamalıdır. Özellikle bu etkinliği soyut bir kavram olan adalet değerini öğretmek amacıyla uygulamak okul öncesi dönem çocuğunun gelişim düzeyine uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Çünkü ödev çocuğun sorumluluk alanını oluştururken oyun çocuğun temel ihtiyacıdır. Çocuk sorumluluğunu yerine getirmemenin bedeli olarak bir ihtiyacının elinden alınması durumunda bana verilen bu görevi yerine getirmediğim için oyun oynayamıyorum diye bir çıkarımda bulunamaz. Öğretmenim benim oyun oynamama izin vermiyor ve bundan mahrum kalıyorum duygusuna kapılarak hem öğretmenine hem kursa hem de ödevine karşı bir ön yargı geliştirmiş olacaktır.

Erken çocukluk dönemi değerler eğitimine ait soyut kavramların yanında dinî soyut kavramların eğitim öğretimi henüz soyut algısı gelişmemiş çocuklar için somutlaştırılması en zor konuların başında gelir. Bu dönem çocukların merak duygusuyla birleşen öğrenme merakı Allah hakkında çok soru sormalarına sebebiyet verir.

Okul öncesi çocuklarda Allah tasavvuru sevgi diliyle oluşturulmalıdır. Aksi takdirde çocukluğun yaralarını oluşturan tutum ve davranışlar, din açısından çok derin yaraların açılmasına, çocuğun onu ruhunda kalıcı olarak taşımasına neden olabilmektedir. Çocukları Allah'ın azabıyla tehdit ederek, onları Allah'ın kör edeceğini, cezalandıracağını söyleyerek terbiye etmeye çalışan anne baba veya öğretici bunu herhangi bir kötü niyet düşünmeden yapıyor olsa bile Allah'ın sevilmesi gereken değil de korkulması gereken olduğu anlayışının çocukların zihnine yerleşmesine katkıda bulunmuş olmakta ve onları Allah'tan soğutup uzaklaştırmaktadır.

Erken çocukluk dönemi çocuk antropomorfik bir Tanrı tasavvuruna sahiptir. Allah'ı insan suretinde, insan gibi eli kolu olan, gökte bir yerde oturan şekilde tasavvur edebilir. Henüz soyut düşünce algısı gelişmemiş çocuğun bu düşünceleri onun sağlıklı bir gelişim süreci içerisinde olduğunu gösterir. Araştırma bulgularına göre çocukların bu tür benzetmeleri karşısında öğreticilerin şaşırdukları, cevap vermekte zorlandıkları görülmüştür. Çocukların hayali olarak anlattığı bu tasvirler asla reddedilmemeli hatta Allah hakkında düşünmeleri takdir edilmelidir. Daha sonra çocuğun dikkati kâinat ayetlerine, çiçeğe, böceğe, dağa, taşta, insanın kendi yaratılışına çekilmelidir. Allah'ın çok güçlü olduğu, insanlara birçok şey ikram ettiği ve insanları çok sevdiği ile ilgili Esmâ'ul- Hüsnâ'dan örneklerle Yüce Allah anlatılmalıdır.

Okul öncesi dönemde gerek değerler eğitimine ait soyut kavramların öğretiminde uygulanan somutlaştırılmış etkinliklerin gerekse dinî soyut kavramlarla ilgili çocuğun sorduğu sorulara verilecek cevapların çocuğun gelişimsel düzeyi (bilişsel, duyuşsal ve psikomotor), dinî, ahlâkî, kişilik ve sosyal gelişim düzeylerine uygunluğuna dikkat edilmelidir. Özellikle sıkça kullanılan etkinlik örneklerinin herkes tarafından uygulanıyor olması okul öncesi çocuğun gelişimine uygundur anlamına gelmez. Bu nedenle okul öncesi eğitimde uygulanan etkinliklerde ve soyut dinî kavramlarla ilgili sorulara verilen cevaplarda çocuğun anlama ve bilişsel algılama düzeyi göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Akyürek, Süleyman (2000). *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, Dem Yayınları İstanbul.
- Akyürek, Süleyman (2017). *Din Öğretimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Başkurt, İrfan (1995). *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bilici, Ali Baz (2014). *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir.
- Bolat, Özgür (2016). *Beni Ödülle Cezalandırma*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Bovet, Pierre (1958). *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, (çev. Selahattin Odabaş), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Çelebi, Ahmet (1998). *İslam'da Eğitim-Öğretim*, (çev. Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul.
- Çelikel, Bülent (2006). *Gazali'nin Eğitim Görüşü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Çınar, Fatih; Şener, Nural (2016). "Erken Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özelliklerine Uygun Ailede Din Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 47.

- Dam, Hasan (2015). “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi, (Editör: Mustafa Köylü) Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 23-26.
- Doğan, Davut (2014). “Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân Kursları Öğretim Programı (Okul Öncesi Dönemi) Dinî Bilgiler-1 Öğrenme Alanı Kazanımları Üzerine Değerlendirme”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* S. 24, s. 205- 218.
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/507/6179.pdf>. 11. 01. 2009, 13. 02. 2019.
- İbni Haldun (2017). *Mukaddime*, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Faruk (2016). *Dinî Gelişim Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.
- Kaya, Mevlüt; Taşkın, Osman, (2016). “Okulda Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (Editör: Mustafa Köylü), Nobel Yayıncılık, Samsun.
- Kaymakcan, Recep; Dam, Hasan (2016). *Ahlak Değerler ve Eğitim*, Dem Yayınları, İstanbul.
- Köylü, Mustafa; Oruç, Cemil (2017). “Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Oruç, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Mehmedoğlu, Yurdağül (2005). *Ahlaki ve Dinî Gelişim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Müslim, Sahih, Kader, 23, C. 4s. 2048; Ebu Davud, Sünen Sunnet, 18, H. No: 4714, C. 5, s. 86; Buhari, Sahih, Cenaiz, 78, H: No: 1292, C. 1, s. 454.
- Özyılmaz, Ömer (2003). *Çocukluk ve Gençlik Çağında Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Selçuk, Mualla (1991). *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, TDV Yayınları, Ankara.
- Tavukçuoğlu, Mustafa (2002). Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi, Konya, Sayı 14, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 51-63.
- Tezcan, Mahmut (e- makale). *İbni Haldun’un Eğitime İlişkin Görüşleri*
- Tosun, Cemal; Çapcıoğlu, Fatma (2015). 4-6 yaş Kur’ân Kursları Öğretim Programının Dinî Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, Sayı 5, s. 705-720.
- Ulusoy, Kadir; Arslan, Ali, “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi”, *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, (Editör: Refik Turan, Kadir Ulusoy), Pegem Akademi, Ankara Eylül 2014.
- Vergote, Antonie, (1978). “Çocukta ‘Doğal Din’ İstidadı” *Çocuklukta Din*, (çev. Erdoğan Fırat), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XXII, S. 318.
- Yıldız, Murat, (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, Birleşik Matbaacılık, İzmir.